

6. Бюджетний Кодекс України від 08.07.2010 № 2456-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2456-17>.
7. Барановський О. І. Фінансова безпека в Україні (методологія оцінки та механізми забезпечення) : монографія. – К. : КНТЕУ, 2004. – 759 с.
8. Міністерство фінансів України: Державний борг та гарантований державою борг. Статистика [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.minfin.gov.ua>.
9. Артус М.М., Хижа Н.М. Бюджетна система України : навчальний посібник. – К. : Вид-во Європ. ун-ту, 2005. – 220 с.
10. Вахненко Т.П. Зовнішні боргові зобов'язання у системі світових фінансово-економічних відносин / Т.П. Вахненко: Ін-т економіки та прогнозування НАН України. – К. : Фенікс, 2006. – 536 с.
11. Офіційний сайт Державної служби статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua/>.
12. Офіційний сайт Державної казначейської служби України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://treasury.gov.ua>.
13. Закони України «Про Державний бюджет України» на відповідний рік (2008-2013 рр.) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua>.

Славкова А. А.

Проценко А. В.

Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана

ДОЛГОВАЯ БЕЗОПАСНОСТЬ УКРАИНЫ: ТЕКУЩЕЕ СОСТОЯНИЕ, ПРОБЛЕМЫ И ПЕРСПЕКТИВЫ

Резюме

В статье обоснована необходимость исследования долговой безопасности Украины. Осуществлена оценка основных индикаторов долговой безопасности. Предложены практические рекомендации по повышению её уровня.

Ключевые слова: долговая безопасность, государственный долг, обслуживание долга, управление долгом, индикаторы долговой безопасности.

Slavkova A. A.

Protsenko A. V.

Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman

UKRAINE DEBT SECURITY: THE PRESENT STATE, PROBLEMS AND PROSPECTS

Summary

The article substantiates the necessity to analyze the debt security of Ukraine. The assessment of the main debt security indicators is implemented in the paper. There are practical recommendations for improving the debt security level.

Key words: debt security, national debt, debt service, debt management, debt security indicators.

УДК 336.77:332

Стороженко О. О.

Інститут магістерської та післядипломної освіти
Університету банківської справи Національного банку України

ФІНАНСОВИЙ МЕХАНІЗМ ІПОТЕЧНОГО КРЕДИТУВАННЯ

Досліджено теоретичні питання формування фінансового механізму іпотечного кредитування. Проаналізовано діяльність банків на іпотечному ринку України, визначено її особливості та проблеми. Окреслено напрями розвитку іпотечного кредитування в Україні.

Ключові слова: іпотека, іпотечне кредитування, іпотечний ринок, позичальник, кредитор.

Постановка проблеми. Актуальність теми зумовлена трансформаційними процесами на ринку нерухомості, найперше у частині динаміки цінової пропозиції та ситуацією у сфері забезпечення житлом, особливо в умовах фінансово-економічної кризи.

Іпотечне кредитування – одне з найнадійніших у світовій практиці способів залучення приватних інвестицій на ринку нерухомості. Саме іпотека дозволяє найбільш вигідно поєднувати інтереси позичальників, іпотечних банків та іпотечних установ – в ефективній і прибутковій співпраці,

будівельного комплексу – в ритмічному завантаженні виробництва, агропромислового комплексу – в можливості залучення значних інвестицій і, звичайно ж, держави, зацікавленої в загальному економічному зростанні.

Як відомо, застава у сфері кредитних операцій має забезпечувати вимоги кредитора у разі невиконання позичальником своїх зобов'язань. Така її економічна природа. З огляду на це заставодержатель керується принципом надійного забезпечення. Його покладено в основу статті 19 Закону України «Про заставу», в якій зазначається: «За

рахунок заставленого майна заставодержатель має право задовольнити свої вимоги в повному обсязі, що визначається на момент фактичного задоволення, включаючи проценти, відшкодування збитків, завданих прострочкою виконання (а у випадках, передбачених законом чи договором, – неустойку), необхідні витрати на утримання заставленого майна, а також витрати на здійснення забезпеченої заставою вимоги, якщо інше не передбачено договором застави» [3].

Не завжди можливо оцінити наскільки важко надати довгострокове фінансування на купівлю житла. Навіть у найбільш розвинутих країнах існували істотні фінансові негаразди, пов'язані з фінансуванням купівлі житла, і навіть сьогодні продовжується вдосконалення системи. Завдання є набагато складнішими у правовому, економічному та фінансовому середовищі країни, що розвивається чи знаходиться на перехідному етапі, і одночасно зростає важливість не розтрачувати ресурси.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження даної проблеми знайшло відображення в наукових працях вітчизняних вчених: Л. П. Абалкіна, В. Д. Базилевича, Н. П. Погорельцевої, О. С. Любуна, О. І. Кіреєва, М. П. Денисенка, В. Р. Іванова, та зарубіжних: В. Єма, І. Бернара, Ж.-К. Коллі, П. Баррос і Р. Страйка.

У працях В. Єма, словнику економічної та фінансової термінології І. Бернара та Ж.-К. Коллі, економічній енциклопедії за редакцією Л. Абалкіна, які формують перший підхід, іпотечний ринок виступає як ринок, де обертаються лише боргові зобов'язання з іпотечними гарантіями, які надаються для сприяння рефінансуванню іпотечних позик [4, с. 38].

В економічній енциклопедії за редакцією Л. Абалкіна іпотечний ринок визначається як «вторинний ринок, на якому обертаються іпотечні цінні папери: боргові інструменти, забезпечені нерухомим майном (заставні, іпотечні сертифікати чи заставні свідоцтва), іпотечні облигації та інші іпотечні цінні папери» [4, с. 64]. Оскільки, відповідно до такого підходу, іпотечний ринок обмежується вторинним ринком, фінансовими активами якого визнаються іпотечні цінні папери, то особливості іпотечного ринку виводяться із специфіки ринку цінних паперів.

Представники другого підходу (наприклад, І. Гуцал, В. Іванов, В. Колесніков, інші дослідники) вважають, що на іпотечному ринку надаються кредити, що забезпечені заставою нерухомості [4, с. 39]. Під час дослідження іпотечного ринку як ринку іпотечних кредитів його характеристики обмежуються закономірностями кредитного ринку.

Третій підхід передбачає вивчення іпотечного ринку як сфери акумулювання довгострокового грошового капіталу для надання іпотечних кредитів шляхом емісії іпотечних облигацій.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Успішне здійснення іпотечного кредитування житлового будівництва можливе лише за умови достатньо високого і стабільного рівня доходів населення. На жаль, нині кредити, що надаються банками на придбання житла, доступні лише обмеженому колу громадян. Завдання полягає в тому, щоб на основі мобілізації фінансових ресурсів суттєво здешевити іпотечний кредит.

Важливо знижувати рівень процентної ставки за іпотечним кредитом на житлове будівництво.

У вітчизняних умовах житло є надійним, ліквідним і достатньо стабільним у ціні видом забез-

печення протягом всього періоду проведення іпотечної кредитної операції.

Іпотечний кредит на житлове будівництво може надаватися не тільки грошима, але й бути товарним, тобто надаватися будівельними матеріалами.

Іпотека як вид кредитування житлового будівництва передбачає запровадження комплексу законодавчих і нормативних актів, які мають забезпечити системне правове регулювання кредитних відносин, що виникають у цих випадках. Нормативно-законодавче забезпечення іпотечного кредитування в Україні стане можливим на основі прийняття нових Цивільного і Житлового кодексів, нової редакції Земельного кодексу [5, с. 17].

В Україні іпотечне кредитування житлового будівництва може успішно функціонувати лише за умови державної підтримки. Йдеться, насамперед, про державні гарантії іпотечних зобов'язань, фінансові компенсації іпотечним банкам частини плати за користування кредитом тощо. Державна підтримка іпотечного кредитування робитиме його більш доступною для широких верств населення, навіть з невисокими доходами.

Іпотечний кредит у перспективі може стати надійним засобом залучення внутрішніх інвестицій для зведення житла в масових обсягах у містах і селах України. Вкладення коштів у нерухомість завжди було і є одним із самих надійних шляхів не тільки їх збереження, але й примноження. Іпотечне кредитування житлового будівництва представлятиме безумовний інтерес для потенційних інвесторів.

Мета статті. Визначення методичних засад та проведення аналізу формування й розподілу банківських ресурсів з точки зору фінансування житлової іпотеки, вплив економічно-фінансової кризи на розвиток іпотечного ринку.

Виклад основного матеріалу. У відродженні іпотеки за допомогою іпотечного житлового кредитування значну роль відіграють банківські установи. Незважаючи на активізацію діяльності банківських структур на іпотечному житловому ринку в Україні, слід констатувати наявність цілої низки проблем у цій сфері.

Обмеженість банківських ресурсів та невідповідність їх параметрів цілям іпотечного житлового кредитування, високий рівень іпотекних ризиків, відсутність діючих механізмів генерації стабільних довго строккових банківських ресурсів актуалізують проблематику дослідження. Незважаючи на кризову ситуацію, що склалася на внутрішньому та зовнішніх фінансових ринках, іпотечний ринок у перспективі є одним із найбільш динамічних сегментів кредитного ринку України.

Аналізуючи стан і динаміку розвитку іпотечного ринку, потрібно враховувати, що іпотечними кредитами НБУ вважає всі кредити під заставу нерухомості, у тому числі нецільові. У першу чергу слід звернути увагу на такі характеристики, як обсяги іпотечного кредитування, регіональний розподіл ринку іпотечного кредитування, ступінь валютизації іпотечного ринку.

За даними Національного банку України, загальний обсяг кредитів на придбання, будівництво і реконструкцію житла, виданих українськими банками позичальникам, склав на 01.01.2012 р. 171820,71 млн. грн.

Світова фінансова криза негативно позначилася на діяльності іпотечного ринку України. Так, станом на 01.01.2012 р. обсяг іпотечних кредитів, наданих депозитними корпораціями (крім НБУ), зменшився на 23,92% (див. рис. 1).

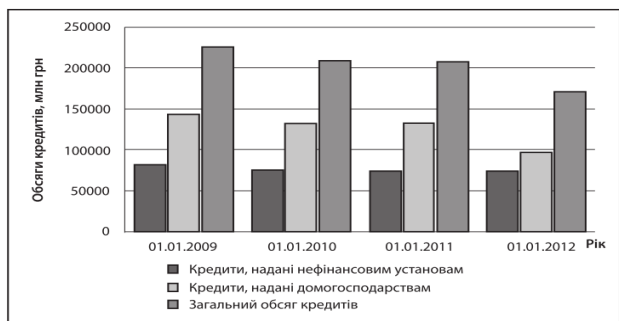


Рис. 1. Кредити, надані депозитними корпораціями (крім НБУ) [8]

Зменшення обсягів кредитування, обумовлене зниженням реальних доходів населення, котре викликало його меншу зацікавленість до кредитних програм в цілому, і іпотечних зокрема, на тлі зростання відсоткових ставок, відсутності вільних коштів у банківській системі, зменшенням кількості фінансових установ, які надають іпотечні кредити, спостерігається як у кредитуванні підприємств та організацій на 9,81%, так і домогосподарств – на 32,04%.

Залежність економіки в цілому та банківської системи зокрема від іноземної валюти та як наслідок прив'язка ціноутворення на ринку нерухомості до долара зробили характерною рисою іпотечного кредитування в Україні високу частку валютних позик і спричинило кризу заборгованості українців перед банками за іпотечними кредитами. За результатами 2011 р. заборгованість по кредитах на житло зростає, хоча вона припадає не на нові кредити, а на рефінансування виданих до кризи валютних позик. За останній рік позичальники змогли погасити або рефінансувати в гривні 28% доларових іпотечних кредитів. Обсяг валютних кредитів скоротився до еквіваленту 104683,36 млн. грн. Втім, майже 61% іпотечних кредитів все ще обчислюється в доларах.

Низка факторів таких як падіння курсу гривні, подорожчання валютних кредитів, дефіцит ліквідності, обмеження доступу до валютних ресурсів у поєднанні з бажанням банків зменшити валютних ризиків на тлі заборони валютних позик з жовтня 2011 року зумовило зменшення долі валютних позик – з 74% до 61% (див. рис. 2).

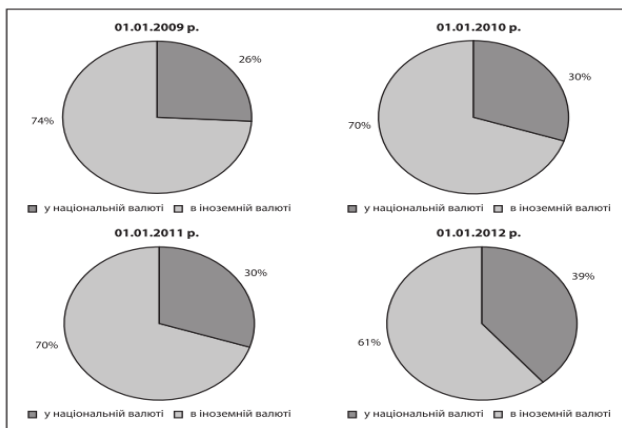


Рис. 2. Співвідношення іпотечних кредитів, виданих у національній та в іноземній валюті [8]

Аналіз розвитку іпотечного ринку України свідчить, що його розміри та тенденції не задовольняють потреби суспільства. Макроекономіч-

ні показники не дають надії на швидкий вихід з іпотечної кризи, а політичні ризики створюють додаткові проблеми на іпотечному ринку. Довгострокове іпотечне кредитування є вкрай ризикованим як для банківського сектора, так і для фізичних осіб.

Іпотечне кредитування стримується невизначеністю та нестабільністю державної політики, відсутністю належної правової бази. А втім, воно могло стати потужним стимулом залучення інвестицій та коштів населення у розвиток будівництва та промисловості.

Динаміку та перспективи розвитку іпотечного кредитування потрібно розглядати в контексті впливу макроекономічних факторів, нормативно-законодавчої бази, підвищення якості життя населення, джерел фінансування та інфраструктури іпотечного ринку.

У 2011 р. спостерігалось похвалення ринку іпотечного кредитування, це обумовлено виходом на ринок нових банківських установ зі своїми умовами кредитування. Але все ж таки іпотечні портфелі українських банків у перші вісім місяців 2011 р. скорочувалися. На початок вересня 2011 р. заборгованість населення перед фінансовими установами за іпотечними кредитами становила 77,5 млрд. грн., що на 4,5 млрд. грн. менше, ніж на початку року. Таку тенденцію банківські експерти пов'язують з низьким попитом на іпотечні кредити з боку фізичних осіб, який, у свою чергу, обумовлений все ще дуже високими ставками по іпотеці.

Сучасний стан іпотечного ринку характеризується від'ємною тенденцією розвитку іпотечного кредитування в 2011-2012 рр. [6, с. 8-11].

Це пояснює низка причин, таких як:

- в'ялий ринок нерухомості – ризик зниження вартості нерухомості;
- дефіцит грошових ресурсів;
- підвищення вимог до платоспроможності позичальника.

Висновки і пропозиції. Перспективи іпотечного житлового кредитування в Україні орієнтовані на розвиток дворівневого вторинного іпотечного ринку, підтвердженням чому є прийняте урядове рішення про створення Державної іпотечної установи. Специфіка перехідного періоду, в якому перебуває Україна з усіма соціально-економічними наслідками, що з цього випливають, а саме: загальна бідність населення, висока строкатість регіонального розвитку, відсутність належної інфраструктури іпотечного ринку, потужних інвесторів та, зрештою, й іпотечних кредиторів із значним ресурсним потенціалом, фінансово-економічна криза, зумовлює необхідність певного уточнення функцій новоствореної інституції, зокрема у напрямі посилення, принаймні на перших етапах, присутності держави на іпотечному ринку. Цілком очевидно, що така присутність не може поширюватись на усю систему іпотечного житлового кредитування, проте її межі досить чітко вимальовуються у плані реалізації однієї з важливих функцій держави на іпотечному ринку – соціальної.

Надзвичайно гострою житлова проблема залишається в депресивних територіях, де зберігається висока невідповідність між ринковою вартістю житла, вартістю його будівництва, ціною кредиту та рівнем доходів потенційних позичальників. До речі, з її розв'язанням пов'язується розв'язання інших важливих для України та конкретного регіону проблем – демографічного відродження й ефективної зайнятості населення. В умовах низь-

кої привабливості предмета іпотеки для іпотечних кредиторів, а тим більше для інституційних інвесторів, у таких регіонах досить складно розраховувати на високу ефективність чинних схем іпотечного житлового кредитування. А очікувати, що ситуація стосовно цих категорій громадян чи територій виправиться за допомогою винятково ринкових механізмів – марно. Тут є доцільною система рефінансування іпотечних кредиторів у житловій сфері. Така система, на нашу думку, має реалізуватися у чотирьох напрямках.

Перший – рефінансування іпотечних кредитів для громадян з низьким конкурентним статусом – сімей з низькими доходами, осіб з вадами здоров'я та інших категорій громадян, які загалом мають право на соціальне житло, проте внаслідок відсутності такого можуть скористатися іпотечним кредитом. Державна іпотечна установа для рефінансування іпотечних кредиторів може отримувати поворотні кредити з бюджетів різних рівнів за нульовою ставкою. Вартість таких кредитів для їхніх кінцевих споживачів дорівнюватиме ставці рефінансування, збільшеній на величину витрат з їх обслуговування Державною іпотечною установою та іпотечними кредиторами.

Другий – рефінансування не пільгових категорій громадян, які проживають у депресивних територіях. Джерелом рефінансування іпотечних кредитів тут також виступають кредитні ресурси бюджетів різних рівнів, проте ставка за такими кредитами не повинна перевищувати половинного розміру облікової ставки Національного банку України.

Третій – використання Державною іпотечною установою для рефінансування іпотечних кредиторів кредитних ресурсів Національного банку України, отриманих від нього за звичайною схемою рефінансування комерційних банків. Такі ресурси Державна іпотечна установа може залучати для покриття дефіциту в коштах у разі падіння попиту на іпотечні цінні папери, емітовані цією інституцією, з боку інвесторів. Як забезпечення таких кредитів така установа могла б використовувати державні цінні папери, придбані нею в порядку інвестиційної діяльності.

Четвертий – класичний напрям – придбання інвесторами емітованих Державною іпотечною установою іпотечних цінних паперів.

Тут немає причин говорити про безпідставне «втягування» і так дефіцитного бюджету в іпотечні схеми, начебто у сферу, яка цілком і повністю повинна функціонувати без залучення бюджетних коштів. У цьому разі слід виходити з такого: по-перше, таким чином забезпечується розв'язання важливої соціальної проблеми; по-друге, розширюється ресурсна база рефінансування іпотечних кредиторів і тому підвищується платоспроможний попит на ринку житла, особливо в сьогоденні умовах; по-третє, бюджетне фінансування рефінансування іпотечних кредиторів здійснюватиметься за розділом «кредитування», що передбачає реверсний ефект збільшення з кожним наступним бюджетним періодом ресурсної бази бюджету на підставі поворотних платежів з подальшим їх використанням на розширення рефінансування іпотечних кредиторів. Присутність бюджетних ресурсів сприяла б пожвавленню ділової активності у будівельному секторі в регіонах, відповідно сприяючи мультиплікаційному ефекту у плані забезпечення регіонального економічного зростання, наповнення на цій підставі місцевих бюджетів з подальшим використанням накопичених останніми в такий спосіб коштів на реалізацію місцевих іпотечних програм у сфері кредитування будівництва житла. Останній момент надзвичайно важливий, адже джерелом розширення ресурсної бази для іпотечного кредитування у такому разі виступатиме не перерозподілена видаткова частина місцевих бюджетів, а збільшена доходна. Саме на такому підході базуються місцеві програми іпотечного кредитування, що успішно реалізуються в Росії регіональними агентствами з іпотечного кредитування [7].

У період економічної кризи велику роль у становленні ефективної системи іпотечного житлового кредитування поряд з бюджетними ресурсами тривалий час відіграватимуть ресурси Національного банку України. Останні можуть спрямовуватись як безпосередньо через іпотечних кредиторів, так і цільовим призначенням через Державну іпотечну устанovu.

Список літератури:

1. Про інститути спільного інвестування : Закон України від 15.03.2001 № 2299-III [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.rada.gov.ua>.
2. Про іпотеку : Закон України від 05.06.2003 р. № 898-IV [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.rada.gov.ua>.
3. Про заставу : Закон України від 02.10.92 № 2654-XII [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.rada.gov.ua>.
4. Базилевич В.Д., Погорельцева Н. П. // Іпотечний ринок. – К. : Знання, 2010. – 717 с.
5. Гузенко О.П. Правовий аспект іпотечного кредитування в Україні // Економіка. Фінанси. Право (укр.). – 2010. – № 4. – С. 15-19.
6. Доценко-Білоус Н. Перспективи іпотечного буму в Україні // Цінні папери України (укр.). – 2012. – № 20. – С. 8-11.
7. Євтух О.Т. Світовий досвід використання стандартів при іпотечному кредитуванні // Вісник УАБС. – 2009. – № 2. – С. 37-39.
8. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.bank.gov.ua> – Офіційний веб-сайт НБУ.

Стороженко О. А.

Институт магистерского и последипломного образования
Университета банковского дела Национального банка Украины

ФИНАНСОВЫЙ МЕХАНИЗМ ИПОТЕЧНОГО КРЕДИТОВАНИЯ

Резюме

Исследованы теоретические вопросы формирования финансового механизма ипотечного кредитования. Проанализирована деятельность банков на ипотечном рынке Украины, определены ее особенности и проблемы. Обозначены направления развития ипотечного кредитования в Украине.

Ключевые слова: ипотека, ипотечное кредитование, ипотечный рынок, заемщик, кредитор.

Storozhenko O. O.

Institute of Masters and Postgraduate Education
University of Banking of the National Bank of Ukraine

FINANCIAL MECHANISM OF THE MORTGAGE

Summary

It was researched the theoretical issues of financial mechanism formation of the mortgage crediting. It was analyzed the banks' activity on the mortgage market in Ukraine, defined its features and problems. It was designated the directions of the mortgage crediting development in Ukraine.

Key words: mortgage, mortgage crediting, mortgage market, borrower, creditor.

УДК 336.7:005.3

Чмутова І. М.

Харківський національний економічний університет імені Семена Кузнеця

ТЕХНОЛОГІЯ АНАЛІЗУ ІНВЕСТИЦІЙНОГО ПОРТФЕЛЯ БАНКУ ЯК СКЛАДОВА ТЕХНОЛОГІЇ УПРАВЛІННЯ ЙОГО ФІНАНСОВОЮ ДІЯЛЬНІСТЮ

Досліджено питання технологізації управління у банках. Обґрунтовано технологію аналізу інвестиційного портфеля банку та визначено її місце у технології управління фінансовою діяльністю. Визначено складові аналізу інвестиційного портфеля банку: аналіз його структури і динаміки, дохідності, ризику, а також аналіз інвестиційної привабливості активів, що входять до інвестиційного портфеля.

Ключові слова: банк, технології управління, фінансова діяльність банку, інвестиційний портфель банку, технологія аналізу.

Постановка проблеми. Підвищення ступеня складності сучасного управління вітчизняними банками та багатомірність факторів, що впливають на їх фінансову діяльність, вимагають поділу процесу управління на окремі складові, тобто його технологізації. Технологізація управління забезпечує оптимальну сукупність дій, що приводить до необхідного результату. Сучасний арсенал технологій управління налічує значну кількість їх видів залежно від ступеню централізації, порядку виконання операцій та процедур, ступеню розподілу праці, об'єктної, предметної, функціональної спрямованості, рівня автоматизації, структуризації об'єкта управління, рівня управління. Банк як специфічна установа має використовувати відповідні його цілям та особливостям функціонування технології управління фінансовою діяльністю, яка у широкому розумінні включає здійснення банківських операцій, формування та використання фінансових ресурсів, визначення фінансових результатів [1, с. 121]. Формування інвестиційного портфеля банку, у свою чергу, є складовою процесу розміщення фінансових ресурсів, отже, є об'єктом управління та передбачає реалізацію управлінських функцій, у тому числі аналітичної, що вимагає відповідного технологічного забезпечення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Використання управлінських технологій викликає науковий та практичний інтерес з другої полови-

ни ХХ століття, і якщо раніше у цій галузі дослідження проводилися переважно зарубіжними вченими, то останнім часом до технологій управління підвищилася увага з боку вітчизняних дослідників, таких як В.А. Верба, О.М. Гребешкова [2], які здійснили оцінку використовуваних управлінських технологій, М.П. Войнаренко, Л.В. Ємчук [3], які висвітлили актуальність запровадження технології управління на основі сучасних інформаційних систем, С.Б. Довбня [4], у роботах якої представлено розвиток управлінських технологій у зв'язку з функціями менеджменту та наведено особливості сучасних технологій управління, І.О. Кузнецова [5], О. В. Пальчук, О. М. Гуцалюк [6], предметом дослідження яких стало визначення поняття «технологія управління», О.В. Лебідь [7], праці якої присвячено визначенню впливу технологій управління діяльністю підприємства на його розвиток та бюджетуванню як управлінської технології, В.О. Лесик, В.М. Григоренко [8], які розкривають сутність технології управління у банку, І.О. Совершенна [9], яка робить акцент на сучасних особливостях технологізації управління, І.М. Сочинська-Сибірцева [10], увагу якої сконцентровано на технологіях управління персоналом, І.Г. Филиппова, В.Г. Сумцов, Г.С. Балахін [11], які розглядають таку управлінську технологію як контролінг, та ін. За результатами аналізу наукових досліджень можна констатувати